

Kronika

ĆIRILOMETODSKA BAŠTINA U HRVATA *

Franjo ŠANJEK

Kada je na Silvestrovo 1980. godine papa Ivan Pavao II. proglasio sv. Ćirila i Metodija – uz sv. Benedikta – suzaštitnicima Evrope, Rimski je prvosvećenik tim činom htio naglasiti važnost „naviještanja evanđelja koje je Isus Krist povjerio Crkvama, a za koje su se s toliko mara zalagala sveta braća, apostoli slavenskih naroda.”¹

Apostolskim pismom „Egregiae virtutis” sadašnji nas Petrov nasljednik podsjeća na stotu obljetnicu enciklike „Grande munus” Leona XIII. i tisuću stotu godišnjicu pisma „Industriae tuae” Hrvatima bliskog pape Ivana VIII, kojim on odobrava Metodijevu misiju u Moravskoj i među narodima koji su tada nastanjivali Balkanski poluotok i Podunavlje.²

„Egregiae virtutis” nema, dakle, samo komemorativan karakter, nego je odraz novih gibanja u katoličkom svijetu. Proglašenje slavenskih apostola sv. Ćirila i Metodija suzaštitnicima Evrope poklapa se, naime, s tisuću petstotom obljetnicom rođenja sv. Benedikta, patrijarha Zapada, kojega je papa Pavao VI. godine 1965. proglasio zaštitnikom Evrope, i pada u godinu kada su obje Crkve, Istočna i Zapadna, stupile na put najzamašitijih odluka otpočevši dijalog na otoku Patmosu.

Papa Ivan Pavao II. naglašava da je „Evropa plod dvaju tradicijskih tokova na koje se nadovezuju i dva različita oblika kulture što se uzajamno dopunjuju. Sveti je Benedikt naime osobito oblikovao Zapadnu i Središnju Evropu, a sveta solunska braća predstavljaju najprije drevnu grčku kulturu te susljedno zračenje carigradske Crkve i istočne predaje, što je sve tako duboko opečatilo duhovnost i kulturu tolikih naroda i zemalja Istočne Evrope.”³

* Predavanje održano u dvorani „Vijenac” 24. veljače 1983. prigodom proslave Prvog Ćirilo-Methodijevog dana na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

1 F. ŠANJEK, *Pape, slavenski apostoli i ćirilometodska baština u Hrvata*, Bogoslovska smotra, LI (1981.) 1, 8. str.

2 Sva tri dokumenta u hrvatskom prijevodu vidi u F. ŠANJEK, *Pape*, kao gore, 6–16. str.

3 Kao gore, 8. str.

Rimski prvosvećenik ističe da su Ćiril i Metodije svoju misionarsku službu razvijali u „najtješnoj povezanosti i s carigradskom Crkvom koja ih je poslala, i s rimskom Petrovom Stolicom koja ih je potvrdila. Na taj su način najjasnije očitovali jedinstvo Crkve koja u to vrijeme njihova života i djelatnosti još nije bila podijeljena na Istok i Zapad.”⁴

„Evandeoska je blagovijest”, zaključuje Papa, „bila put i sredstvo da su se u doba nastajanja Evrope toliki narodi uzajamno upoznali i srasli. Odatle je proistekla i zajednička baština duhovnosti i kulture koju uživa današnja Evropa.” Zato je i razumljiva papina želja: „Neka svijest o tom duhovnom bogatstvu, koje je različitim putovima došlo u baštinu pojedinih naroda evropskog kontinenta”, bilo da se radi o djelu sv. Benedikta ili onom slavenskih apostola sv. Ćirila i Metodija, „omogući da naši suvremenici ustraju u dužnom poštivanju opravdanih zahtjeva i prava drugih naroda i u nastojanjima oko mira i sretnije budućnosti svih ljudi na zemlji.”⁵

Sv. Ćiril–Konstantin i Metodije⁶, čije je misionarsko djelo ugrađeno u teološki, eklesijalni i kulturni temelj cjelokupne povijesti evropskog kontinenta, potječu iz Soluna gdje je službovao njihov otac, viši oficir carske vojske. Metodije je rođen oko 825, a njegov mlađi brat Konstantin oko 826/827. godine. Metodije je isprva izabrao političku karijeru i bio upravitelj jedne slavenske kneževine, dok se Konstantin posvetio studiju i kao jedan od najuglednijih humanista onoga vremena, nakon Focijeva promaknuća za kancelara, preuzeo vodstvo patrijaršijske akademije u Carigradu, gdje su ga zbog učenosti i ljubavi prema znanosti prozvali Filozofom. Nakon izvjesnog su se vremena oba brata našla u samostanu na brdu Olimpu u Bitiniji (Mala Azija).

Oko 860. dvojici je braće povjerena religiozno–diplomatska misija na dvoru kalifa od Samare, između Dona i Kavkaza, a zatim 861. godine slična misija na Krimu gdje su vodili rasprave sa židovima i muslimanima. U međuvremenu je velikomoravski knez Rastislav predložio Bizantu politički savez i zatražio od Carigrada misionare vješte jeziku Panonskih Slavena. Izbor je pao na Metodija i Konstantina, rodom iz Soluna, gdje se tada govorilo grči i slavenski. Konstantin je kao priznati gramatičar i poliglot prije odlaska u Moravsku sastavio alfabet kojim su se mogle izraziti posebnosti slavenskog jezika. Većina slavenskih filologa i lingvista drži da je to bilo glagoljsko pismo, posve originalan grafički sustav, dok je ćirilica – djelo Metodijevih učenika – nastala prilagodbom grčke uncijale transkripciji slavenskog jezika.

Konstantin je uz Metodijevu pomoć priredio prvi izbor svetopisamskih i crkvenih tekstova za katehetske i liturgijske potrebe na jeziku koji općenito zovemo crkvenoslavenskim. Pretpostavlja se da su tada prevedena Evandjelja, Psaltir, Apostol (izbor poslanica) i Nomokanon (zbirka crkvenih zakona i propisa).

U proljeće 863. bizantsko poslanstvo na čelu sa solunskom braćom stiže u Moravsku. Konstantin i Metodije organiziraju slavensku službu Božju od bizantskih časova i ob-

4 Kao gore, 7. str.

5 Kao gore, 8. str.

6 Iscrpne i kritički provjerene podatke o životu i djelima sv. Ćirila i Metodija čitalac će naći u V. ŠTEFANIĆ, *Tisuću i sto godina od moravske misije*, Slovo, 1963/13, 5–42. str. i vrlo sažeto u F. ŠANJEK, *Pape*, kao gore, 1–4. str.

rasca latinske mise. Ta tzv. „liturgija sv. Petra” zapravo je grčka verzija rimskog kano- na s ponekim dodatkom iz obrednika carigradske Crkve. Liturgijskom iskustvu svete braće suprotstavlja se germanski kler u Moravskoj, pa su se oni 866/67. uputili prema jugu. Na proputovanju ih je kroz Panoniju srdačno primio panonski knez Kocelj, odu- ševljen pobornik slavenskog jezika u bogoslužju, povjerivši im na izobrazbu pedesetak svojih podanika. Za kraćeg zadržavanja u Mlecima Konstantin hrabro brani upotrebu narodnog jezika u liturgiji protiv napada pristaša tzv. trojezične hereze, koji su zastupa- li mišljenje da se služba Božja može obavljati samo na hebrejskom, grčkom i latinskom, dakle na onim jezicima na kojima je bio ispisan natpis Isusove krivice na križu.

Zimi 867. na 868. godinu, na poziv pape Nikole I. (858–867), Konstantin i Metodije stižu u Rim gdje ih srdačno dočeka novi papa Hadrijan II. Slavenski su apostoli sa so- bom donijeli kosti sv. Klementa Rimskog, trećeg Petrovog nasljednika, koje su pronašli za vrijeme svojeg boravka na Krimu. Prema papinoj želji Konstantin i Metodije sa svo- jim učenicima slave euharistiju na slavenskom jeziku u više rimskih crkava i izlažu sla- venske liturgijske knjige u Bazilici sv. Marije Velike. Konstantin se u međuvremenu raz- boli i umre 14. veljače 869. godine. Pokopan je u Bazilici sv. Klementa. Nekoliko tje- dana prije smrti Konstantin se zamonašio i uzeo ime Ćiril. Papa imenuje Metodija nad- biskupom drevnog Sirmiuma i na Koceljevo insistiranje pošalje ga u Panoniju. Neki po- vjesničari zaključuju da je Metodijeva misionarska i pastirska djelatnost obuhvaćala područja današnje Mađarske, Slavonije i Srijema.

Nakon propasti Koceljeve kneževine Metodije se vratio u Moravsku. U nastojanju da organizira Crkvu u slavenskom duhu, preveo je skoro čitavu Bibliju (osim Makabejskih knjiga i dijelova koji su već ranije bili prevedeni), odabrane legende i žitija svetaca, a sastavio je i neke homilije – te tako dao osnovni repertorij slavenskoj Crkvi.

U sjeni sukoba između Rastislava i nećaka mu Svatopluka, germanski kler proglašuje Metodija heretikom i uzurpatorom biskupskih prava. Nakon brojnih peripetija srijem- skom prvostolniku polazi za rukom dokazati svoju pravovjernost i izboriti priznanje slavenske liturgije, koju papa Ivan VIII. 880. godine odobrava ovim značajnim riječi- ma:

„Nije zacijelo protiv vjere ili crkvene nauke pjevati misu ili čitati sveto Evanđelje ili božanska čitanja Novoga i Staroga saveza, dobro prevedena i protumačena, ili ako se pjeva čitava služba časova na tom istom slavenskom jeziku. Onaj koji je stvorio tri glavna jezika, naime, hebrejski, grčki i latinski, stvorio je i sve ostale jezike na svoju hvalu i slavu.”⁷

Nakon Metodijeve smrti (885.) dolazi do zabrane slavenske službe Božje. Njegovi naj- odaniji učenici, među kojima i izabrani nasljednik Gorazd, prisiljeni su napustiti Mo- ravsku. One Metodijeve učenike koje su Moravljani prodali u ropstvo, otkupio je bi- zantski car na mletačkoj tržnici robova i poslao kao misionare u Bugarsku, a oni su njihovo djelo predali dalje u nasljedstvo Srbima i Rusima. Na taj se način misionarsko djelo slavenskih apostola sv. Ćirila i Metodija održalo i nakon zabrane slavenske službe Božje i protjerivanja Metodijevih učenika iz Moravske i Panonije.

7 „Industriae tuae” Ivana VIII. (880.), vidi F. ŠANJEK, *Pape*, 16. str.

Slavensko kršćanstvo, podijeljeno u dvije kulturne zone, oblikovane pod utjecajem dvaju različitih obreda, izražava dvije specifične orijentacije evropske civilizacije u srednjem vijeku. Područja Hrvata, Slovenaca, Moravljana, Čeha, Slovaka, Poljaka i Polapskih Slavena potpadaju pod jurisdikciju Rimske Crkve, dok Bugari, Srbi, Crnogorci, Makedonci, Rusi i Ukrajinci pripadaju kršćansko-pravoslavnom Istoku.

Unatoč nekim duboko uvriježenim razlikama nastalim pod utjecajem klera istočnog i zapadnog obreda, obje zone zadržavaju dosta sličnosti i paralelizama. Sve ih naime povezuje zajednička slavenska podloga, sustav narodnog vjerovanja koji se sačuvao kod svih slavenskih naroda i na svoj način oblikovao njihovu viziju svijeta, nadnaravnog, čovjeka i društva.⁸

Blagovjesničko je djelo sv. Ćirila i Metodija imalo utjecaja na sve slavenske narode, bili oni pod jurisdikcijom Rima ili pod okriljem Istočne Crkve. Iz oskudnih je povijesnih vrela teško, međutim, odrediti povijesno značenje ćirilometodske baštine u crkvenoj i kulturnoj prošlosti hrvatskog naroda.

Ćirilometodska se baština u Hrvata može promatrati s dvaju gledišta: a) s obzirom na doprinos slavenskih apostola u pokrštenju Hrvata i širenju kršćanske kulture na hrvatskom prostoru; b) i s obzirom na glagoljicu koja u Hrvatskoj obuhvaća tri sloja jedinstvene kulturne djelatnosti: glagoljsko pismo, slavensko bogoslužje i cjelokupnu pismenost pisanu glagoljskim pismom na narodnom jeziku.

Pretpostavka da je put sv. Ćirila i Metodija iz Moravske u Rim vodio kroz Hrvatsku, i posebno kroz Istru, ne da se lako dokazati, ali se ne može olako ni odbaciti. Nema nam razloga ne pretpostavljati da je Metodije na svojim putovanjima prošao Istrom, koja je tada već bila uglavnom slavenska, jer je barem jedanput putovao morem, a to je svakako bilo uz našu obalu. Prvo Naumovo žitije, za koje se pretpostavlja da je nastalo u prvoj polovici X. stoljeća, govori da su Metodije i njegov učenik Naum na povratku iz Rima u Bugarsku doplovili morem do Ilirika i onda nastavili put kopnom propovijedajući vjeru. Drugo Naumovo žitije veli da se on pridružio Konstantinu i Metodiju propovijedajući i učeći narod mizijski i dalmatinski. Na drugom mjestu pripovijeda isto žitije da su se prognanici iz Moravske, kad su došli do Beograda, „razišli: jedni su otišli u Miziju, a drugi u Dalmaciju i Daciju i ondje naviještali riječ Božju.”⁹

Ljetopis popa Dukljanina, latinska redakcija – barem u svojem prvom dijelu – najstarije „Hrvatske kronike” poznate pod imenom „Methodus”, pripovijeda da je sveti muž Konstantin, koji je na kršćanstvo obratio Hazare i Bugare, bio pozvan u Rim te je prolazeći kraljevstvom Svetopeleka – što bi imao biti hrvatski vladar Budimir – bio toplo primljen i obratio kralja i cijeli narod. Pop Dukljanin nastavlja da je Konstantin–Ćiril izumio pismo (glagoljicu!) i na slavenski jezik preveo Evandjelje, Psaltir i cijelu Bibliju

8 Usp. A. GIEYSZTOR, *La religion populaire en Pologne et en Bohême*, Histoire vecue du peuple chrétien, sv. I, Toulouse 1979, 315–316. str.

9 V. ŠTEFANIĆ, *Determinante hrvatskog glagolizma*, Slovo, 1971/21, 15–16. str.

te redio svećenike i za njih uredio misu po „grčkom običaju” odnosno obredu. U Papi-licevoj hrvatskoj verziji – iz koje su izostavljene riječi „more Graecorum” tj. po „grčkom obredu” – stoji da „sveti muž Kostanc naredi popove i knjigu harvacku i istumači iz grčkoga... evanjelja i sve pistule crikvene, i tako staroga kako novoga zakona, i učini knjige s papinim dopušćenjem i naredi misu, i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu.”¹⁰

...

Nije lako poblize odrediti koliko je i što od zamašnog misionarskog programa i osebnog nasljeđa slavenskih apostola prešlo na hrvatsko područje.

Nesumnjivo nam svjedočanstvo o ćirilometodskoj liturgijskoj tradiciji u Hrvatskoj daju papa Ivan X. (914–928) i prva splitska sinoda (925). U pismu kralju Tomislavu, zahumskom knezu Mihajlu, splitskom nadbiskupu Ivanu i čitavom narodu koji živi u Slavoniji i Dalmaciji, papa izjavljuje da se „kraljevstvo Slavena (Hrvatska) spominje među prvencima apostolske i opće Crkve” i ističe da su još „od kolijevke s majčnim mlijekom primili duševnu hranu apostolske Crkve”, za razliku od Sasa koji su se pokrtili u novije vrijeme. Papa opominje Hrvate „da svoju djecu od malih nogu predaju Bogu na nauke... jer koji bi se odabrani sin Rimske Crkve, kao što ste vi, radovao prikazati Bogu žrtvu na barbarskom ili slavenskom jeziku?”¹¹ Deseti zaključak splitske sinode iz 925. godine izričito zahtijeva da se nijedan biskup u Hrvatskoj „ne usudi promaknuti u bilo koji stupanj svetoga reda ikoga tko (isključivo) upotrebljava slavenski jezik. Takav može služiti Bogu (samo) kao klerik ili redovnik. Nadalje, neka se već zaređenom svećeniku ne dopusti služiti misu... osim ako bi bila oskudica svećenika”, ali i tada „samo po odobrenju rimskog biskupa.”¹²

Papa Ivan X. i splitska sinoda iz 925. potvrđuju da je četrdeset godina poslije Metodijeve smrti slavenska liturgija u Dalmaciji i Hrvatskoj tako raširena da izaziva bojazan Rima i domaće latinske hijerarhije. Zanimljivo je da ni papa ni biskupi ne osuđuju slavensku liturgiju, nego traže da se bogoslužje obavlja latinskim a ne slavenskim, za Romane barbarskim, jezikom. Papu zabrinjava to što splitski nadbiskup i njegovi sufragani ništa ne poduzimaju protiv „druge nauke koje nema u svetim knjigama”, a ona se, kako saznaje, nesmetano širi na području njihove jurisdikcije gdje se mnogi – nastavlja Papa – „utječu nauci Metodija, kojega ne nalazimo ni u jednoj knjizi među svetim piscima.”¹³

U „Povijesti solinskih natpastira” splitski kroničar Toma Arhidakon (1268.) pripovijeda da je izvjesni „heretik Metodije pronašao gotska (tj. glagoljska) slova i da je na slavenskom jeziku štošta lažna napisao protiv katoličke vjere.”¹⁴

10 S. GRACIOTTI, *Hrvatska glagoljska književnost kao kulturni posrednik između evropskog Zapada i istočnih Slavena*, Slovo, 1971/21, 309. str.

11 N. KLAIĆ, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972, 32. str.

12 N. KLAIĆ, *Izvori*, 34. str.

13 N. KLAIĆ, *Izvori*, 31. str.

14 TOMA ARHIDAKON, *Krönika*, izd. Čakavski sabor, Split, 1977, 49. str. F. ŠANJEK, *Pape*, 5. str.

Tomino se pripovijedanje podudara s dodatkom anonimnom spisu „O obraćenju Bavaraca i Karantanaca” (870.), gdje se kaže da je iz „istarskih i dalmatinskih strana došao neki Slaven po imenu Metod koji je pronašao slavensko pismo i na slavenskom jeziku obavljao službu Božju.”¹⁵

Glagoljsko pismo i slavenska služba Božja održali su se u Hrvatskoj unatoč za njih nepovoljnim odlukama splitskih sabora iz 925. i 1060. godine. Sinoda iz 1063. godine „pod prijetnjom izopćenja zabranjuje da se Slaveni (tj. hrvatski glagoljaši) promaknu u svete redove ako nisu naučili latinski.”¹⁶ Godine 1248. papa Inocent IV. na molbu senjskog biskupa Filipa odobrava upotrebu glagoljice i slavenskog jezika u službi Božjoj, „ali samo u onim krajevima u kojima se već upotrebljavaju.” U molbi je senjskog biskupa navedeno da „u Slavoniji, tj. u Hrvatskoj postoji osobito pismo za koje svećenstvo te zemlje tvrdi da ga ima još od blaženoga Jeronima, a upotrebljava ga u službi Božjoj.” Papa velikodušno izdaje traženo odobrenje „imajući na umu da je jezik podređen stvari, a ne stvar jeziku.”¹⁷

...

Dr Branko Fučić, najbolji poznavalac glagoljske epigrafike u nas i svjetski priznat stručnjak na tome području, u uvodu svojeg kapitalnog djela *Glagoljski natpisi* (izd. JAZU, knjiga 57, Zagreb, 1982.), kojim Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu obilježava devetstotu obljetnicu povijesnih zbivanja ubilježeni glagoljicom na Bašćanskoj ploči, vrlo sažeto i precizno razlaže povijest nastanka i putove glagoljice u vremenu i prostoru.¹⁸

Glagoljicu je kao novo pismo, primjereno slavenskom fonološkom sustavu, oblikovao Konstantin-Ćiril. On je izradio i slavensku teološko-liturgijsku terminologiju, ustrojio novi slavenski knjižveni jezik tzv. crkvenoslavenski, kojemu je temeljem bilo jedno južnomakedonsko slavensko narječje iz okolice Soluna, i na taj je jezik preveo bogoslužne knjige. S početkom misije solunske braće 863. godine glagoljica je ušla u evropski prostor i održala se u njemu kao jedinstven kulturno-povijesni fenomen kroz tisuću godina.

Glagoljica se u Hrvatsku proširila iz moravsko-panonskog prostora preseljenjem Metodijevih učenika, ali je dolazila i s juga, iz makedonsko-bugarskog prostora. U Hrvatskoj je glagoljica ostavila najdublji i najtrajniji korijen i u neprekidnoj se tradiciji održala kao pismo drevne upotrebe sve do sredine XIX. stoljeća. Posljednji datirani glagoljski tekst napisan je 1864. godine u franjevačkom trećoređskom samostanu u Glavotoku na Krku. Nakon te godine nitko više ne piše glagoljicom, ali je hrvatski svećenici glago-

15 V. ŠTEFANIĆ, *Tisuću i sto godina*, 32. str; N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971, 398. str; F. ŠANJEK, *Pape*, 5. str.

16 N. KLAIĆ, *Izvori*, 59. str.

17 N. KLAIĆ, *Izvori*, 147. str; F. ŠANJEK, *Pape*, 5. str.

18 Iscrpni prikaz Josipa Tandarića u tom kapitalnom djelu dr Branka Fučića vidi u CCP/11, 120–124. str. (*Glagoljica izvan knjiga*).

ljaši svaki dan čitaju. Posljednji je misal tiskan glagoljskim slovima izašao u Rimu 1905. godine. Drugo je izdanje Parčičevog glagoljskog misala konačno izbačeno iz upotrebe kada je godine 1927. izašao latinicom transkribirani Vajsov misal. Tada je od ćirilometodske tradicije u Hrvatskoj preostao samo još crkvenoslavenski jezik u liturgiji katoličkih glagoljaških crkava, ali je i on konačno nestao prve korizmene nedjelje 1965. nakon provedaba odluka Drugog vatikanskog sabora o uvođenju živih narodnih jezika u liturgiju.

Iako su najstariji glagoljski spomenici do sada otkriveni u Bugarskoj (Preslav, IX. st.), Rumunjskoj (Besarab, IX. st.), i Rusiji (Novgorod, X–XI. st.) ili su nastali negdje u Moravskoj (Kijevski listići, IX. st.), ipak od svih slavenskih zemalja najbrojniji epigrafski i rukopisni glagoljski materijal ima Hrvatska. Najstariji hrvatski glagoljski natpisi ne sežu unatrag preko XI. stoljeća, ali ih ima u Dalmaciji, Hercegovini i Bosanskoj krajini, a najbrojniji su u Hrvatskom primorju, na kvarnerskim otocima i u Istri.

Danas je malo komu poznato da se u srednjovjekovnoj Bosni razvijala glagoljska pismenost sve do kraja srednjega vijeka, s tim da se glagoljsko pismo više i trajnije upotrebljavalo u zapadnim krajevima, a manje u istočnim. I bosanski kodeksi iz XIV. i XV. stoljeća, pisani zapadnom bosansko-hrvatskom ćirilicom ili bosančicom, pokazuju osobitu tekstološku srodnost sa susjednim hrvatskoglagoljskim tekstovima i po svojoj arhaičnosti odaju vezu s prvotnom glagoljskom pismenošću, koja je čuvala ćirilometodske tradicije. Izvrstan primjer tog utjecaja predstavlja glagoljski odlomak Pavlove poslanice Titu (2, 12-13) zajedno s azbučnim redom glagoljskih slova iz rukopisa krstjanina Radoslava, pisanog za kralja Stjepana Tomaša (1443-1461.) i biskupa Crkve bosanske dida Ratka. Kopist tog glagoljskog zapisa, spomenuti krstjanin Radoslav, nevješt tehnici glagoljskog pisma, naprosto precrtava glagoljski tekst i slova iz dva stoljeća starijeg (najvjerojatnije) dalmatinskog predloška, što opet ukazuje na povezanost tzv. bosanske hereze s dalmatinskim heterodoksnim pokretom na prijelazu iz XII. u XIII. stoljeće.¹⁹

...

Baština slavenskih apostola u Hrvata nije samo glagoljsko pismo nego i narodni književni jezik. Hrvatska je u pogledu jezika bila jedina među slavenskim zemljama u kojoj se održao staroslavenski jezik, pa je ta činjenica, uz druge, na svoj način djelovala i na oblikovanje književnog jezika. Crkvena je književnost u Hrvatskoj bila naime čvrst temelj za stvaranje svjetovne književnosti već u ranom srednjem vijeku – i to ne samo za popove glagoljaše nego i za feudalce koji priređuju, prepisuju i čitaju tekstove viteške književnosti u nas.

Iako je nastariji kanonski sloj ćirilometodske pismenosti u Hrvata, kao uostalom i u drugih slavenskih naroda, duhovna književnost Bizanta presađena na jezik Slavena i na slavenski narodni prostor, u Hrvatskoj je ćirilometodska baština doživjela znatne pro-

19 Usp. B. FUČIĆ, *Kulturno-povijesni vidovi glagoljske epigrafike*, *Croatia christiana periodica*, V (1981.) 8, 135–176. str; ISTI, *Glagoljska epigrafika*, Zagreb, 1982, 3–44. str. (posebni oti-
sak iz CCP).

mjene: uz osnovni grčki repertorij ona vrlo rano prihvaća i sličnu knjišku produkciju latinske duhovnosti i kulture. Hrvatska glagoljaška književnost, otvorena prema Istoku i prema Zapadu, sačuvala je brojna ostvarenja koja nisu bila namijenjena krugu duhovne elite, nego prvenstveno najširim slojevima puka, ljubiteljima poetske riječi, narodu koji je intezivno živio crkvenim životom u bratovštinama, uz popove glagoljaše koji se u socijalnom pogledu nisu bitno razlikovali od svoje pastve.

Hrvatska glagoljica s vremenom prelazi u područje crkvene i svjetovne uprave. Prema mišljenju prof. Bratulića, pravni dokumenti pisani glagoljicom doprinose razvoju hrvatske pravne terminologije i kodifikacije običajnog prava i instituta. Na taj se način hrvatsko glagoljaštvo kao društveno-politička snaga očituje u otporu prema kozmopolitizmu Zapada i daje svoj udio u borbi za očuvanje staroslavenskog jezika u bogoslužju, a taj jezik razvojem i prihvaćanjem elemenata narodnoga govora postaje s vremenom jezikom hrvatske srednjovjekovne a zatim i renesansne književnosti.²⁰

...

Položaj hrvatskoga glagoljaštva na razmeđu evropskog Istoka i Zapada svakako je jedan od najizrazitijih aspekata ćirilometodske baštine u Hrvata. Hrvatska je glagoljaška književnost jedini kulturni posrednik između Rima i Carigrada i nosilac evropskog jedinstva, književnog i vjerskog, koje ona crpi iz ćirilometodske tradicije i idealno namire prošlom i sadašnjem vremenu.

Velik broj bogato iluminiranih glagoljskih kodeksa i prvotisaka, remek-djela naše kulturne baštine, koji danas ukrašuju vitrine velikih nacionalnih knjižnica širom svijeta ili su vlasništvo privatnih obiteljskih trezora, kao što je do nedavno bio i brevijar popa Mavra (1460), najbolji su dokaz umjetničkog genija naših glagoljaša i naše bogate kulturne prošlosti.

Upotrebom crkvenoslavenskih liturgijskih knjiga, tzv. šćaveta, s razmjerno bogatim izborom bogoslužnih biblijskih čitanja i drugih obrednih sadržaja u Hrvata se kroz gotovo jedanaest stoljeća njegovala trajno živa drevna slavenska riječ, ona koja je po panonskim ravnicama i rimskim bazilikama odzvanjala u dalekom IX. stoljeću iz usta slavenskih apostola i njihovih učenika.

„Iako, tekstualno gledano, – piše naš ugledni liturgičar dr Benvin – od Ćirila i Metoda do naših dana nije ostalo mnogo”, ipak su hrvatski glagoljaši, pripadnici svjetovnog i redovničkog klera, iz generacije u generaciju kroz liturgiju „uporno prenosili svijest da i ovaj narod (a to znači: svaki narod) ima pravo obavljati bogoslužje na sebi razumljivom jeziku.”²¹ U tome su naši glagoljaši bili pioniri novih vremena, a glagoljica kao ćirilometodska baština ostaje najdragocjenija kulturna tekovina Južnih Slavena i Hrvata.

20 Poblize o tome vidi u J. BRATULIĆ, *Hrvatska glagoljska knjizevnost između Istoka i Zapada*, *Croatica christiana periodica*, IV (1980.) 6, 116–122. str.

21 A. BENVIN, *Prenosenje glagoljske tradicije u liturgiji*, *Croatica christiana periodica*, IV (1980) 6, 131. str.

**MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SIMPOZIJ
O NAŠEM TEOLOGU IVANU STOJKOVIĆU DE RAGUSIO
(1390/95—1443) U DUBROVNIKU OD 26. DO 28. SVIBNJA 1983.**

Adalbert REBIĆ

Hrvatska dominikanska provincija, zajedno s Institutom za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i s „Kršćanskom sadašnjosti” iz Zagreba organizirala je međunarodni simpozij na uspomenu člana svoje zajednice hrvatskog teologa IVANA STOJKOVIĆA de Ragusio prigodom 550. godišnjice njegova djela TRACTATUS DE ECCLESIA, prvog traktata o Crkvi uopće.

Tom prigodom su Hrvatska dominikanska provincija i „Kršćanska sadašnjost” zajedno izdali „editio princeps” najvažnijeg Stojkovićevo djela *Tractatus de Ecclesia*. Dubrovčanin Ivan Stojković bijaše vrlo utjecajna osoba u povijesti Crkve (pa i općenito) u prvoj polovici 15. stoljeća. Bijaše profesor na Pariškom Sveučilištu i predstavnik istog Sveučilišta kod pape Martina V, proslavljeni govornik i dinamički animator na Bazelskom koncilu, čovjek izvanredno visoke izobrazbe i sposoban diplomata. Uspio je pokrenuti Istočnjake za ideju sjedinjenja i dovesti ih na sabor u Firenci. Imao je izvanrednu veliku ulogu u događajima bazelskog koncila i oko njega. Bijaše to vrlo nemirno vrijeme, vrijeme rascjepa i šizmi. U to vrijeme Ivan Stojković je naglašavao načela mira i jedinstva sveg kršćanskog svijeta. Upravo zato odlazi u Carigrad da bi organizirao ekumenski sabor. Tražio je načine kako bi „integrirao u katoličku Crkvu bosanske kristijane”. Nastojao je naći rješenje husitskom problemu itd. Njegovo znanstveno i općekulturno zanimanje bijaše vrlo opsežno, sve od biblijske hermeneutike do poznavanja Islama koji je u to vrijeme prijetio Evropi. Među ostalim stvorio je vrlo bogatu biblioteku s mnogim vrlo značajnim rukopisima koji su dobro došli humanistima 16. stoljeća.

Simpozij se održavao u prostorijama Dominikanskog samostana u Dubrovniku u kojem je započeo Ivan Stojković de Ragusio svoj redovnički život i svoje studije. Simpozij je svečano otvorio provincijal Hrvatske dominikanske provincije o. Marinko ZADRO. On je ukratko obrazložio održavanje simpozija i pozdravio sve prisutne i odsutne crkvene i građanske predstavnike. Simpoziju su prisustvovali predstavnici mnogih istaknutih i značajnih naših kulturnih ustanova.

Radu simpozija predsjedovao je dr. Adalbert REBIĆ, docent katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Predsjedavatelj je pozvao goste da u svoje ime ili ime ustanove koju predstavljaju izreknu svoje pozdrave. Poslije toga slijedila su predavanja.

Na simpoziju je održano osam predavanja. Prvi su predavači pokušali ocrtati vrijeme u kojem je Stojković živio, drugi samu njegovu osobu i značenje a treći su prikazali njegova djela i najvažnije ideje koje su u tim djelima prisutne.

Tako je dr. Tomislav RAUKAR, profesor hrvatske povijesti na Sveučilištu u Zagrebu, prikazao *društveni razvoj u Hrvatskoj u XV. stoljeću*. Dr. Josip LUČIĆ, znanstveni savjetnik Instituta za hrvatsku povijest u Zagrebu, osvjetlio je *ekonomsko-političke prilike Dubrovnika u Stojkovićevo vrijeme*, a prof. Miljenko FORETIĆ, profesor na Institutu JAZU za hrvatsku povijest u Dubrovniku ocrtao je *kulturno-znanstvene prilike Dubrovnika u XV. stoljeću*.

Slijedila su predavanja u kojima su predavači pokušali oslikati Stojkovićev lik i prikazati ulogu koju je on vršio u svoje vrijeme. Najprije je prof. Ivica TOMLJENVIĆ, OP, profesor na Institutu za crkvenu povijest pri Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, iznio *priloge za Stojkovićevu biografiju*. Potom je dominikanac Guy BEDOUELLE, profesor crkvene povijesti Teološkog fakulteta Sveučilišta u Fribourgu (Švicarska), na francuskom jeziku govorio o *značenju Ivana Stojkovića za onaj trenutak povijesti Crkve*. On je u predavanju pokazao kako je Stojković kao čovjek Crkve bio kontestiran, kao teolog premalo zapažen, a kao humanista vrlo proslavljen i poštivan. Franjevac o. dr. Ante BILOKAPIĆ, iz Zadra, iznio je što su sve *napisali Hrvati o Ivanu Stojkoviću*. Predavanje dr. Alojza KRCHNAKA (SR Njemačka) o *godini nastanka traktata DE ECCLESIA* ukratko je iznio prof. dr. Bonaventura DUDA, budući da dotični predavač nije mogao doći na simpozij u Dubrovnik. Dominikanac o. dr. Mato LUKAČ, znanstveni istraživač u Comportement humaine Sveučilišta u Genevi (Švicarska) iznio je svoja *psihološka zapažanja u vezi s bibliotekom i osobom Ivana Stojkovića*.

Uvečer prvog dana simpozija svečano je javnosti predstavljena tek iz tiska izišla Stojkovićeva knjiga TRACTATUS DE ECCLESIA, „editio princeps”. Knjiga je tiskana u suradnji Hrvatskih dominikanaca i „Kršćanske sadašnjosti” iz Zagreba, i to u nizu *Croatica christiana – fontes* kao 1. svezak. Knjigu su javnosti predstavili o. Marinko ZADRO OP, provincijal hrvatskih dominikanaca, i prof. dr. Tomislav ŠAGI–BUNIĆ, predsjednik TD „Kršćanska sadašnjost”. Poslije njih je dr. Franjo ŠANJEK, koji je vodio pripreme na izdavanju Stojkovićevog djela, govorio o znanstvenoj metodi kojom su se priređivači ovog djela služili za objavljivanje djela. Kritičku recenziju teksta s bilješkama pripremili su Alois KRCHŇÁK, Franjo ŠANJEK i Marijan BIŠKUP. Uvod u TRACTATUS DE ECCLESIA napisali su T. ŠAGI–BUNIĆ, B. DUDA i F. ŠANJEK.

Drugi dan simpozija, 27. svibnja, bio je posvećen osobi i djelu Ivana Stojkovića de Ragusio. Održana su slijedeća predavanja. Dominikanac M. H. VICAIRE, umirovljeni profesor crkvene povijesti na Sveučilištu u Fribourgu (Švicarska) izložio je prisutnima *ulogu koju su imali dominikanci na crkvenom saboru u vrijeme Ivana Stojkovića*. Osvijetlio je ulogu nekih dominikanaca, među inima i ulogu Ivana de Ragusio, u vezi s nastojanjem oko sjedinjenja i obnove Crkve. Prof. dr. Yve CONGAR, OP, protumačio je *ulogu i mjesto Ivana Stojkovića u povijesti ekleziologije*. Zbog bolesti nije mogao prisustvovati simpoziju pa je njegovo predavanje na francuskom jeziku prisutnima pročitao o. Bedouelle. Prof. o. dr. Bonaventura DUDA, OFM, iz Zagreba, iznio je u svom predavanju *hermeneutska pravila* koja je izradio i njima se u tumačanju biblijskih tekstova služio Ivan Stojković. Dr. Aldo STARIĆ, asistent na Bogoslovnom fakultetu, obradio je u svom predavanju *glavne elemente Stojkovićeve ekleziologije*. Prof. dr. Amedeo MOLNAR, profesor na Evangeličkom teološkom fakultetu u Pragu (ČSSR) prikazao je Stojkovićevo *interpretiranje husitske misli*, a prof. dr. Werner KRÄMER, profesor socijalne etike na Sveučilištu u Dortmundu (SR Njemačka), prikazao je Stojkovićevo zalaganje za obnovu crkvenih struktura. Prof. dr. Josef SIEGWART, profesor crkvene povijesti na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Fribourgu (Švicarska), prikazao je *Stojkovićevu ulogu na sinodi u Paviji i u Sijeni*. Poslijepodnevni rad završio je predavanjem prof. dr. Tomislava ŠAGI–BUNIĆA, profesora patrologije i kršćanske književ-

nosti i koncilskog teologa kardinala Šepera. On je govorio o *euharistiji i Crkvi u Stojkovićevo djelu „De communione sub ultraque specie”*.

Uveče su prisutni slušali koncert, misu Schubertovu, što su ga priredili dionici Dubrovačkog glazbenog zbora pod vodstvom dirigenta PAPANDOPULA.

Treći dan simpozija, 28. svibnja, najprije je dr. Josip TURČINOVIĆ, profesor ekumenske teologije na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i direktor „Kršćanske sadašnjosti”, govorio o *Stojkovićevoj crkvenoj misiji u Carigradu i njegovoj viziji jedinstvene kršćanske Evrope*. Potom se razvila rasprava. Raspravljalo se o temama koje je nametnuo simpozij. S jedne strane, dominirale su teme o vrednovanju Stojkovićevo djela, a s druge strane, teme o dilemama onog vremena i o pokušajima njihovih rješavanja, kao što su npr. problem izbora između anarhije i tiranije (kako izići iz te dileme) kako u društvenim tako i u crkvenim događanjima. U ovom sklopu istaknuta je sadržajnija definicija koncilijarizma, koji je vrlo kompleksna pojava. Bilo je i papa i papalista koji su podržavali „koncilijarističke” teze, kao što je bilo, obrnuto, i koncilijarista koji su vidjeli izlaz u što čvršćem papinstvu. Postavljeno je i pitanje u kojoj je mjeri Stojković ujedno i humanist. Diskusija je bila vrlo stručna i plodna.

Sudionici simpozija – bilo ih je oko četrdeset i pet – izrazili su svoje zadovoljstvo s obzirom na kvalitetu simpozija. Bio je jedan od rijetkih simpozija te vrste. Predavači su u svojim predavanjima iznijeli niz vrlo zanimljivih kulturno–društveno–ekonomsko–političkih elemenata života Dubrovnika u XV. stoljeću (Raukar, Lučić i Foretić), ispitali crkvene okolnosti koje su znatno utjecale na duh i djelo Ivana Stojkovića (Bedouelle, Vicaire i Congar) i obradili Stojkovićevo djelo TRACTATUS DE ECCLESIA i njegovo značenje u povijesti katoličke ekleziologije (Duda, Starić, Molnar, Krämer, Siegwart) i još neke druge njegove spise (Šagi–Bunić).

Nadamo se da ćemo uskoro dobiti u ruke Zbornik tih radova da bi preko takvog Zbornika i drugi mogli biti dionici ovog bogatstva spoznanja o osobi i djelu Ivana Stojkovića, jednog od najvećih naših teologa u povijesti kršćanstva.

Treba istaknuti da je među prisutnima (svi po redu znanstvenici – ponajviše teolozi) bilo deset stručnjaka teoloških i povijesnih znanosti iz *inozemstva* i nekoliko stručnjaka hrvatske povijesti s naših građanskih ustanova (Fakulteti i Akademija JAZU). Tako je simpozij uspio imati međunarodni i strogo znanstveni karakter. Samo je poželjeti da takvih simpozija bude više u našoj crkvenoj sredini, ovdje u Hrvatskoj.